

Äidit työmarkkinoilla – kahden kerroksen väkeä?

JOHANNA LAMMI-TASKULA

Naisten ja äitien palkkatyö on Suomessa ollut osa yhteiskuntaa useamman vuosikymmenen ajan. Raija Julkunen (1994) kutsuu tätä palkkatyösopimukseksi, jonka piirteitä ovat naisten taloudellinen itsenäisyys ja toimiminen miesten kanssa samoilla julkisilla elämäalueilla, mutta myös kaksoistyö eli vastuu kotitöistä ansiotyön ohella. Naisten palkkatyötä normalisoivan sukupuolisopimuksen yhteiskuntapolitiisena perustana ovat olleet yhtäältä yksilöverotus, toisaalta hyvinvointivaltion palvelut ja tulonsiirrot, ansiosidonnaisen päivärahan turvin pidettävät äitiys- ja vanhempainvapaat sekä pienten lasten korkeatasoinen, julkinen päivähoito, jotka tukevat ansiotyön ja perhe-elämän yhteensovittamista. Samaan aikaan kun on edistetty äitien mahdollisuutta työsäkäyntiin, on perheille tarjottu vaihtoehtona julkiselle päivähoidolle myös mahdollisuus hoitaa itse lapsia kotona kotihoidon tuen turvin.

Vaikka valintoja lasten päivähoidon ja kotihoidon välillä on usein pidetty elämänarvojen tai yksilöllisen suuntautuneisuuden ilmentyminä (esim. Hakim 2003), ne ovat vahvasti sidoksissa myös työmarkkinoiden rakenteisiin ja taloudellisiin suhdanteisiin. 1990-luvun lamavuosina tapahtuneen naisten työmarkkina-aseman heikentymisen (ks. esim. Naiset ja ..., 2003) seurauksena yhä suurempi osa perhevapaalla olevista äideistä oli 1990-luvun loppupuolella ollut ennen lapsen saamista työttömänä tai määräaikaisessa työsuhteessa, ja perhevapaiden jälkeenkin tarjolla oli työnhakua ja pätkätoita. Kun vielä 1980- ja 1990-luvun vaihteessa noin puolet alle 1-vuotiaiden äideistä oli äitiys- tai vanhempainvapaalla voimassa olevasta työsuhteesta, pahimmillaan vuonna 1995 työsuhteesta vapaalla olevien osuus oli vain viidesosa (Sauli & Savola & Haataja 2000). Vuonna 1997 noin kuudesosalla äideistä ei ollut vanhempainvapaata edeltäviä ansiotuloja, eli he olivat ol-

leet työttömiä lapsen syntyessä (Salmi & Lammi-Taskula 1999, 95–96), ja työttömistä 25–34-vuotiaista naisista joka neljäs oli ollut kotona hoitamassa lasta ennen (virallisesti) työttömäksi tuloaan (Savola 2000, 50).

Samanaikaisesti kun vakainaista työtä – tai työtä ylipäänsä – ei ollut riittävästi tarjolla, yhä useammat perheet turvautuivat kotihoidon tukeen, joka mahdollisti lapsen hoitamisen kotona 3-vuotiaaksi saakka (Kansaneläkelaitoksen ..., 2002). Tätä on tulkittu jopa niin, että Suomessa yleistyivät palkkatyöäitien rinnalle kotiäitimallit (Sipilä & Korpinen 1998). Sen lisäksi, että suurin piirtein kaikki äidit pitävät äitiys- ja vanhempainvapaata (Rissanen 1998), varsin suuri osa hoitaa lasta kotona vielä jonkin aikaa sen jälkeenkin. Enimmillään kotihoidon tuen saajia oli vuonna 1995 noin 83 000 (Salmi 2000). Vaikka taloudellinen suhdanne 1990-luvun loppupuolella parani ja yhä useammalla alle 3-vuotiaan äidillä oli jonkinlainen työsuhde (Sauli & Savola & Haataja 2000), vain noin kymmenesosa äideistä palasi työhön heti vanhempainvapaakauden päättymisen jälkeen, ja 1–2-vuotiaiden lasten äideistäänkin työssä oli vain noin puolet (Haataja & Nurmi 2000, 37). Vuosituhannen vaihteeseen tultaessa 1-vuotiaista lapsista vain neljäsosa oli hoidossa kodin ulkopuolella (Perhepoliittinen ..., 2003).

Tarkastelen tässä artikkelissa pienten lasten äitien asemaa 2000-luvun alun työmarkkinoilla ja sen yhteyttä perhevapaiden – äitiys-, vanhempain- ja hoitovapaan – käyttöön. Miten työtilanne on vaikuttanut naisten mahdollisuuksiin käyttää perhevapaita ja miten perhevapaalla olo puolestaan vaikuttaa naisen asemaan työelämässä? Väitän, että suomalaisilla äitien työmarkkinoilla on näkyvässä ”kahden kerroksen” malli, jossa osalla äideistä ura etenee melko vakaana kohtuullisen pitkistä perhevapaista huolimatta, kun taas osalla

suhde työmarkkinoihin on katkonainen ja epävarma pätkätöiden, pitkien perhevapaiden ja työttömyyden vuorotellessa.

Perhevapaakysely: äitejä työssä, vapaalla ja kotona

Selvitän äitien asemaa työmarkkinoilla ja sen suhdetta perhevapaisiin vuodenvaihteessa 2001/02 kerätyn perhevapaakyselyn äitiaineiston pohjalta (isäaineistosta ja miesten isyyys- ja vanhempainvapaiden käytöstä ks. Lammi-Taskula 2003). Kyselyyn vastasi 3 295 äitiä, joilla on vuonna 1999 syntynyt – vastaushetkellä parivuotias – lapsi.

Keski-ikä aineistossa on 32 vuotta ja valtaosalla (44 %) vastaajista on kaksi lasta, yhden lapsen äitejä samoin kuin kolmen tai useamman lapsen äitejä on reilu neljäsosa. Vastaajat edustavat koulutuksen ja työssäkäynnin suhteen varsin hyvin samanikäistä naisväestöä. Yleisin koulutustausta on ammatillinen opisto tai ammattikorkeakoulu (46 %). Korkeakoulukoulutus on yhdellä kuudesta, mikä on saman verran kuin vuonna 2001 naisilla ikäryhmässä 25–39-vuotiaat (Naiset ja ..., 2003).

Lähes puolet (46 %) äideistä kertoo vastaushetkellä olevansa ansiotyössä toisen palveluksessa tai yrittäjänä; suunnilleen samansuuruinen osuus 2-vuotiaista lapsista oli vuonna 2001 kodin ulkopuolella päivähoitossa (Perhepoliittinen ..., 2003). Vakinainen työsuhte on kolmella neljästä työssä käyvistä vastaajista samoin kuin kaikista 25–39-vuotiaista palkansaajaisista vuonna 2002 (Naiset ja ..., 2003).

Hieman yli puolet (53 %) kyselyyn vastanneista äideistä ilmoittaa hoitavansa vastaushetkellä lapsia kotona. Osa näistä kotiäidiksi ilmoittaneista on kuitenkin virallisesti työttömiä tai lasten kotihoidon opiskeluun tai osapäivätyöhön yhdistäviä. Enemmistö tästä ryhmästä (42 %) on kotona lapsen kanssa kotihoidon tuen turvin ilman voimassa olevaa työsuhdetta. Varsinaisella hoitovapaalla työstä on vain 23 prosenttia ja äitiys- tai vanhempainvapaalla uuden vauvan kanssa kolmannes (32 %) lasta kotona hoitavista.

Neljäsosa vastaajista ei ole pitänyt lainkaan hoitovapaata, lähes puolet kertoo olleensa kotona ainakin jonkin aikaa vanhempainvapaan jälkeen. Keskimäärin äidit ovat olleet kotona siihen asti, kun lapsi oli puolitoistavuotias; näin on tehnyt lähes puolet (44 %) hoitovapaalla tai kotihoidon tuella kotona olleista. Hoitovapaata on mahdol-

lista pitää myös osittaisena eli lyhentää päivittäistä tai viikoittaista työaikaansa lapsenhoidon takia. Vain neljä prosenttia äideistä on pitänyt osittaista hoitovapaata vanhempainvapaan jälkeen. Osittainen hoitovapaa on kestänyt keskimäärin siihen asti, kun lapsi oli 2 v:n 3 kk:n ikäinen.

Työtilanne ennen perhevapaata ja sen jälkeen

Kolmella viidestä vuonna 1999 lapsen saaneesta äidistä on ollut työpaikka – vakituinen tai määräaikainen – ennen lapsen syntymää. Muut ovat olleet joko kotiäitinä aiemmin syntyneen lapsen kanssa, työttömänä tai opiskelijana.¹ Lasta edeltänyt työmarkkina-asema on yhteydessä sekä äidin ikään että hänen ammatilliseen koulutukseensa: nuoremmilla ja vähemmän koulutetuilla on muita harvemmin ollut työtä. Pelkän peruskoulun suorittaneista puolella ja alle 30-vuotiaista äideistä alle puolella (40 %), mutta päälle kolmekymppisistä, akateemisen tutkinnon suorittaneista lähes 80 prosentilla oli työpaikka ennen lapsen syntymää.

Äidin työssäkäynti ennen lapsen syntymää joututtaa paluuta työelämään vanhempainvapaan jälkeen. Ne, joilla ei ole työpaikkaa, johon palata, ovat jääneet pidemmäksi aikaa hoitamaan lasta kotiin kotihoidon tuen turvin. Pitkään kotona oleminen on yleisempää samassa ryhmässä, jossa lasta edeltävät työsuhteet ovat harvinaisempia: nuorempien ja vähemmän koulutettujen äitien keskuudessa. Ilman ammatillista koulutusta olevista parikymppisistä äideistä 60 prosenttia kertoo vastaushetkellä olevansa kotona hoitamassa lapsia, akateemisesti koulutetuista kolmekymppisistä alle kolmasosa. (Taulukko 1.)

Osa ennen lasta ilman työtä olleista äideistä on perhevapaan jälkeen siirtynyt työelämään. Heillä on kuitenkin enemmän ns. epätyypillisiä (määräaikaisia, osa-aikaisia tai satunnaisia) työsuhteita kuin jo ennen lasta työelämässä olleilla ja vain kolmannes on lapsen syntymän jälkeen saanut va-

¹Näiden jakauman tiedämme vain vastaushetkellä kotona lasta hoitamassa olevien kohdalta: heistä oli ollut työttömänä ennen lasta neljännes, kotiäitejä toinen neljännes ja opiskelijoita alle kymmenesosa, näiden lisäksi muu syy työsuhteen puuttumiseen oli viidesosa. Työhön palanneista äideistä ei valitettavasti ole tiedossa muuta kuin se, oliko heillä ennen lapsen syntymää työpaikka vai ei.

Taulukko 1. Äidin työmarkkina-asema ennen 1999 syntynyttä lasta ja pääasiallinen toiminta lapsen ollessa parivuotias, %

Pääasiallinen toiminta vuodenvaihteessa 01/02	Työpaikka ennen 1999 syntynyttä lasta	
	Ei %	Oli %
Hoitaa lapsia kotona	56	35
On ansiotyössä	21	51
On yrittäjä	2	4
On työtön	7	2
Opiskelee	10	4
On eläkkeellä tai pitkäaikaisesti sairas	0	0
Tekee muuta	5	3
Yht. (N)	101 (1 179)	99 (1 830)

$\chi^2 = 347,7$ Sig. = ,000

Taulukko 2. Äidin työmarkkina-asema ennen 1999 syntynyttä lasta ja nykyisen työsuhteen luonne, %

	Työpaikka ennen 1999 syntynyttä lasta	
	Ei %	Oli %
Vakinainen kokopäivätyö	32	76
Määräaikainen kokopäivätyö	32	10
Vakinainen osapäivätyö	9	9
Määräaikainen osapäivätyö	12	2
Satunnainen työsuhte	8	1
Jokin muu	8	3
Yht. (N)	101 (339)	101 (1 528)

$\chi^2 = 334,7$ Sig. = ,000

kinaisen, kokopäiväisen työpaikan. (Taulukko 2.)

Koulutus ei takaa turvallista työsuhdetta, sillä erityisesti akateemisen tutkinnon suorittaneilla äideillä on määräaikaisia työsuhteita. Vakinainen työpaikka on yleisempi alemmilla toimihenkilöillä ja esimiesasemassa olevilla, kun taas työntekijäasemassa tai asiantuntijatehtävissä olevilla äideillä on muita useammin määräaikainen työsuhte. Nuorista, alle 30-vuotiaista työelämään lasta hoitamasta palanneista tai siirtyneistä äideistä vain puolella on vakinainen, kokopäiväinen työ, kun nelikymppisistä sellainen on suurella enemmistöllä (81 %).

Osa-aikatyö voi liittyä osittaisen hoitovapaan käyttöön, jolloin kokopäivätyöstä on siirrytty tilapäisesti osa-aikatyöhön, tai työ voi olla alun perinkin organisoitu osa-aikaisuuden pohjalta, eikä sitä ole tarkoitettu tehdä kokopäiväisesti. Osa-

katyötä tekevät eniten työntekijäasemassa olevat ja vailla ammatillista koulutusta olevat äidit, mutta osittaista hoitovapaata ovat pitäneet eniten korkeasti koulutetut toimihenkilöt.

Vakinaisessa työsuhteessa olevat olivat pitäneet yleisemmin osittaista hoitovapaata kuin määräaikaisessa työsuhteessa olevat. Toki myös työn luonne vaikuttaa mahdollisuuksiin pitää osittaista hoitovapaata: esimerkiksi opetuslalla työskentelevät äidit olivat pitäneet keskimääräistä vähemmän osittaista hoitovapaata, terveydenhoidon/sairaanhoidon alalla työskentelevät puolestaan keskimääräistä enemmän. Yksityisen ja julkisen sektorin työpaikkojen välillä ei ole eroa osittaisen hoitovapaan käytön suhteen.

Tulevaisuuden suunnitelmat pitkän perhevapaan jälkeen

Vastaushetkellä kotona parivuotiaista lasta hoitamassa olevilta äideiltä kysimme tulevaisuuden suunnitelmia: mitä he aikovat tehdä sitten, kun lapsi täyttää kolme vuotta ja hoitovapaa ja/tai kotihoidon tuki loppuisi. Noin 70 prosenttia äideistä aikoi palata työelämään, reilu neljännes entiseen työpaikkaan ja lähes puolet hakemaan uutta työpaikkaa. Uudelle äitiyslomalle oli jäämässä yksi kymmenestä ja kotiäidiksi ilman kotihoidon tukea yli kolmevuotiaan kanssa seitsemän prosenttia kotona olevista äideistä.

Kotona olevista, ansiotyöhön palaamassa olevista äideistä yksi kuudesta aikoi työskennellä osa-aikaisesti. Neljäsosa olisi halunnut osa-aikatyötä, mutta ei pitänyt sitä mahdollisena taloudellisesti, työn luonteen takia tai koska osa-aikatyötä ei omalla alalla ollut tarjolla. Vajaa kymmenesosa kotona olevista äideistä ei ollut tietoisia osittaisen hoitovapaan mahdollisuudesta. (Taulukko 3.)

Valtaosa niistä, joilla oli ollut työpaikka – joko vakinainen tai määräaikainen – ennen lapsen syntymää, oli palaamassa joko entiseen työpaikkaan tai hakemassa uutta työtä. Ilman työtä ennen lapsen syntymää olleista puolestaan suurempi osa oli jäämässä edelleen kotiin joko uuden äitiysrahan turvin tai ilman kotihoidon tukea, käytännössä puolison tulojen varassa.

Työttömyyden ennen lasta kokeneille työvoimatoimistoon ilmoittautuminen oli tutumpaa, kun taas määräaikaisia töitä tehneillä oli useammin tarkoituksena itse hakea uutta työpaikkaa. Ilman ammatillista koulutusta olevista vain joka

Taulukko 3. Kotona hoitovapaalla/kotihoidon tuella olevien äitien suunnitelmat työmarkkina-aseman mukaan, %

	Työsuhte voimassa %	Määräaikainen työ- suhte päättynyt %	Oli työtön ennen lapsen syntymää %	Oli kotiäiti ennen lapsen syntymää %
Palaa entiseen ansiotyöhön kokopäiväisesti	52	1	0	1
Palaa entiseen ansiotyöhön osapäiväisesti	18	1	0	0
Hakee uutta, kokopäiväistä työpaikkaa	4	19	16	8
Hakee uutta, osa-aikaista työpaikkaa	1	4	5	4
Ilmoittautuu työnhakijaksi työvoimatoimistoon	0	19	31	18
Jatkaa opintoja	2	4	4	3
Jää uudelle äitiyslomalle	7	12	12	12
Jää kotiin hoitamaan lasta ilman kotihoidon tukea	2	7	4	18
Muuta	4	5	5	7
Usea valinta	10	30	23	29
Yht. (N)	100 (339)	102 (139)	100 (170)	100 (163)

$\chi^2 = 618,3$ Sig. = ,000

kymmenes aikoi jatkaa opintoja kotihoidon tuen päättyessä.

Syventäkö perhepolitiikka äitien kahtiajakoa?

Edellä esitetyn valossa näyttää siltä, että mahdollisuus niin kotihoidon tukeen kuin osittaiseen hoitovapaaseenkin merkitsee eri naisryhmille eri asioita. Kotihoidon tuen tarkoitus on tarjota perheelle mahdollisuus valita vanhempainvapaan päätyttyä kunnallisen päivähoidon ja lapsen kotihoidon välillä. Osittaisen hoitovapaan tarkoitus on antaa pienten lasten vanhemmille mahdollisuus lyhentää tilapäisesti työaikaansa lapsen hoidon takia.

Korkeasti koulutetuille ja helpommin työllistyville äideille nämä perhepoliittiset järjestelmät antavat lisää liikkumavaraa. Heillä on halutessaan mahdollisuus olla hoitovapaalla ja/tai tehdä jon-

kin aikaa osa-aikatyötä ja palata sen jälkeen tekemään työtä kokoaikaisesti. Ne äidit, joilla on työsuhte voimassa tai uusi työpaikka tiedossa, valitsevat kuitenkin muita harvemmin kotiin jäämisen ainakaan lapsen kolmanteen syntymäpäivään saakka. Vaikka osittaisen hoitovapaan käyttö on vähäistä, korkeasti koulutetut äidit pitävät sitä kuitenkin jonkin verran muita enemmän.

Vähemmän koulutetuilla ei useinkaan ole samanlaisia mahdollisuuksia tehdä valintoja työsäkäynnin suhteen. Jos naisella ei ennen lapsen syntymää ole ollut työpaikkaa, on todennäköisempää, että hän jää kotihoidon tuen turvin pidemmäksi aikaa kotiin lasta hoitamaan.

Kotihoidon tuki toimii siten paitsi vaihtoehtona päivähoitopalvelun käytölle myös vaihtoehtona työttömyydelle. Työttömyyden riski ei kuitenkaan poistu perhevapaan myötä, pikemminkin päinvastoin. Pitkän kotonaolon jälkeen on vähäisellä koulutuksella vaikea löytää ainakaan vakituista kokopäivätyötä.

KIRJALLISUUS

- HAATAJA, ANITA & NURMI, KAARINA: Työnjako 1990-luvulla. Naiset työelämässä – ja sen ulkopuolella. Tasa-arvon työraportteja 2000:3. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, Sosiaali- ja terveysministeriö, 2000
- HAKIM, CATHERINE: Models of the Family in Modern Societies: Ideals and Realities. Ashgate 2003
- JULKUNEN, RAIJA: Suomalainen sukupuolimalli –

1960-luku käänteenä. Teoksessa: Anttonen, Annele & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.): Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 1994

KANSANELÄKELAITOKSEN TILASTOLLINEN VUOSIKIRJA 2002

LAMMI-TASKULA, JOHANNA: Isät vapaalla. Ketkä pitävät isyys- ja vanhempainvapaata ja miksi? Yhteiskuntapolitiikka 68 (2003): 3, 293–298

- NAISET JA MIEHET SUOMESSA 2003. Sukupuolten tasa-arvo 2003. Tilastokeskus, 2003
- PERHEPOLIITTINEN STRATEGIA. Linjauksia ja taustoja perhepolitiikan kehittämiseen. Sosiaali- ja terveysministeriö, 2003
- RISSANEN, TAPIO: Perhevapaiden käytön rekisteripohjainen tilastaselvitys. Julkaisematon käsikirjoitus 1998
- SALMI, MINNA: Kotihoidon tuki ja naisten asema: tutkimushaasteita ja tulkintaongelmia. Yhteiskuntapolitiikka 65 (2000): 1, 46–56
- SALMI, MINNA & LAMMI-TASKULA, JOHANNA: Parental leave in Finland. In: Moss, Peter & Deven, Fred (eds.): Parental Leave: Progress or Pitfall? Research and Policy Issues in Europe. NIDI CBGS Publications 1999
- SAULI, HANNELE & SAVOLA, LOTTA & HAATAJA, ANITA: Käyvätkö äidit töissä vai eivät? Hyvinvointikatsaus 2000:1. Tilastokeskus, 2000
- SAVOLA, LOTTA: Naiset Suomen työmarkkinoilla 1990-luvulla. SVT, Työmarkkinat 2000: 4. Tilastokeskus, 2000
- SIPILÄ, JORMA & KORPINEN, JOHANNA: Cash versus Child Care Services in Finland. Social Policy & Administration 1998: 3.